

TASARIM KAVRAMI VE HUKUKSAL KORUNMA * **

I.GİRİŞ

Türkiye, Gümrük Birliği kapsamında belirli alanlardaki mevzuatında olduğu gibi, fikri mülkiyet mevzuatında da Avrupa Birliği (AB) ile uyumlaştırma çalışmaları yapmış ve yapmaya da devam etmektedirⁱ. Bu bağlamda hukukumuzda daha önce kural olarak fikir ve sanat eseri ile haksız rekabet mevzuatına göre korunan tasarımların korunmasına ilişkin, 1995 tarih ve 554 sayılı EndTasKHK'siⁱⁱ kabul edilmiştir. Bu Kararname, 1993 tarihli AB Hukukundaki tasarımların korunması hakkında Yönerge ve Tüzük Tasarılarından faydalanılarak hazırlanmıştırⁱⁱⁱ.

Tasarım, *bir ürünün* tamamının ya da bir parçasının çizgi, şekil, renk, biçim, doku, malzemenin esnekliği ve süslemesi gibi insan duyuları ile algılanabilen çeşitli unsur ve özelliklerinin oluşturduğu *görünümüdür*.^{iv} Diğer bir deyişle, tasarım bir ürün ya da ürün parçasının görünümüdür.

Tasarımcılar, tasarladıkları ürünün daha iyi bir performansa sahip olması ve pazarlamaya katkıda bulunacak estetik bir görünüm (tasarım) meydana getirmek için gayret sarf ederler. Bunun sonucunda bir yandan tüketiciler daha kaliteli ve estetik bir ürüne kavuşurken, diğer yandan bu tür ürünler dünya rekabetine açılarak ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunur. Bu durumu dikkate alan hukuk sistemleri, tasarımın fikri bir hak olduğu ve bunun da korunması gerektiği noktasında birleşmişlerdir. Tasarım hakkı belirli bir süre korunarak, hakkın sahibi hem yatırımların karşılığını alır hem de meydana getirdiği fikri bir ürün nedeniyle ödüllendirilir.

Tasarım koruması, sahibine inhisari bir hak (tekel hakkı) sağladığından dolayı, tasarımın uygulandığı ürünü, tasarım sahibinin izni olmadan başkası üretemez, piyasaya sunamaz, satamaz, sözleşme yapmak için teklifte bulunamaz, ithal edemez, ticari amaçla kullanamaz ve bu amaçla elde bulunduramaz (m.17). Bundan dolayı tasarım koruması, diğer fikri mülkiyet haklarında olduğu gibi belirli bir süre rekabeti engelleyici bir etkiye sahiptir. Ancak kanun koyucular, daha kaliteli ve estetik özelliklere sahip ürün geliştirmeyi teşvik gayesiyle, bir süre rekabetin bertaraf edilmesini kabullenirler.

II. KORUMA ŞARTLARI

Bir tasarımın, hukuken koruma görmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu konuda hukuk sistemleri farklı düzenlemelere gitmiştir. AB ve Türk Hukukunda bir tasarımın hukuken korunması için, *yeni ve ayırt edici niteliğe* sahip olması gerekir.

1. Yenilik

Bir tasarımın aynısı, başvuru tarihinden (eğer rüçhan talebi varsa bu tarihten) önce dünyanın herhangi bir yerinde kamuya sunulmamış ise o tasarım yeni sayılır. Sadece küçük ayrıntılarda farklılık gösteren tasarımlar aynı kabul edilir (m.6). Küçük ayrıntılardaki farklılık kavramı açıklanırken cevaplanması gereken soru, ortaya yeni bir tasarım mı çıkarılmış, yoksa daha önceki bir tasarımın herhangi bir versiyonu ile mi karşı karşıya olduğumuzdur^v. Bilinen özellikleri, yine bilinen bir temele uygulamakla ortaya çıkan tasarım yeni değildir. Ancak bilinen özelliklerden yola çıkılarak yeni çözüm ve yorumlarla, yeni bir tasarım meydana getirmek mümkündür. Bu nedenle tasarımlar bakımından yeniliği, önceden hiç bilinmeyen ya da bilinen bir çözümün yeniden değişik yorumlarla ve yaklaşımlarla tasarlanması şeklinde tanımlamak mümkündür^{vi}.

Tasarımların, öncekilerden tamamen farklı olmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Tasarımcı daha önceki tasarımlardan esinlenerek ve hatta onlardan faydalanarak yeni bir tasarım meydana getirebilir. Çünkü fikri mülkiyet hukukunda taklit yasak olmakla birlikte esinlemek daima serbesttir. Günümüzde birçok tasarım, öncekilerden yararlanılarak meydana getirilmiştir. Başka bir tasarımdan yola çıkarak ortaya konan bir tasarımın yenilik özelliğini taşıdığını söyleyebilmek için, söz konusu tasarımın esasını (temelini), tasarımcısının oluşturması gerekir^{vii}. İşte kanun koyucu bu düşünceden hareketle önceki tasarımlardan tamamen farklı olan tasarımları koruduğu gibi, küçük ayrıntılardan daha fazla bir farklılık gösteren tasarımları da koruma kapsamına almıştır. Sözgelimi uzaktan kumanda cihazının düğmelerinin şeklinde yapılan bir değişiklik ile kural olarak, ortaya yeni bir tasarım çıkmaz. Ancak bu değişiklik, sonraki uzaktan kumanda cihazına küçük ayrıntıdan daha fazla bir farklı görünüm sağlıyorsa, artık öncekiyle ayrılıktan söz edilemeyeceğinden dolayı sonrakinin tasarımı da koruma görecektir. Sonraki kumanda cihazını tasarlayan tasarımcının, önceki kumanda cihazının tasarımından faydalanması bu sonucu değiştirmez.

Yenilik zamana ve mekana göre değişkenlik arz eder. Yeniliğin belirlenmesinde tasarım tescili için başvuru tarihi ya da rüçhan talebi (öncelik talebi) varsa bu tarih esas alınır (m.6).

AB Hukukunda kural olarak bölgesel yenilik kriteri benimsenmişken^{viii}, Türk Hukukunda mutlak yenilik, yani dünyada yenilik şartı getirilmiştir (m.6). Bundan dolayı dünyanın herhangi bir yerinde kamuya sunulan bir tasarım, Türkiye’de yeni sayılmaz. Örneğin, Güney Afrika’da yapılan bir koltuk tasarımı, bir başkası tarafından Türkiye’de tescil edilmek istenirse yenilik özelliği taşımadığı gerekçesiyle Türkiye’de bu talep kabul edilmeyecektir.

2. Ayırt Edici Nitelik

Bir tasarımın bilgilenmiş kullanıcı üzerinde bıraktığı genel izlenim ile diğer bir tasarımın böyle bir kullanıcıda bıraktığı genel izlenim arasında, belirgin bir farklılık varsa o tasarım ayırt edici niteliğe sahiptir. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi bir tasarımın ayırt edici nitelikte olabilmesi için, diğer tasarımlarla kıyaslanması gerekir. Bu kıyaslama daha önce kamuya sunulmuş tasarımlarla yapılır (m.7/II).

Ayırt edici niteliği belirlerken kullanılacak kriterler şunlardır.

- a) **Genel İzlenimde Belirgin Farklılık:** Bir tasarımın ayırt edici nitelikte olması için, bu tasarımın bilgilendirilmiş kullanıcı üzerinde yarattığı genel izlenim ile diğer bir tasarımın, böyle bir kullanıcıda yarattığı genel izlenim arasında belirgin bir farklılık olması gerekir (m.7/I)^{ix}.
- b) **Bilgilenmiş Kullanıcı Gözü:** Genel izlenimdeki belirgin farklılık değerlendirmesi bilgilendirilmiş kullanıcı gözüyle yapılacaktır^x. Bilgilenmiş kullanıcı ne normal bir kullanıcıdır, ne de uzman bir kişidir. Bilgilenmiş kullanıcı, söz konusu tasarımı havi ürün hakkında bilgi sahibi olan ve daha önce o ürünü kullanmış, başka bir deyişle ürün hakkında deneyimi olan kişidir^{xi}. Örneğin, bir mutfak robotu için ev hanımı bilgilendirilmiş kullanıcı olabilir. Somut olaya göre hakim bir bilgisayarın bilgilendirilmiş kullanıcısı olabileceğinden dolayı, bilirkişiye başvurmadan bu değerlendirmeyi kendisi yapabilecektir^{xii}.
- c) **Farklılıklardan Çok Ortak Özelliklerin Değerlendirilmesi:** Ayırt edici nitelik araştırması yapılırken farklılıklara bakılmakla birlikte ağırlık, kıyaslanan tasarımların ortak özelliklerine verilecektir^{xiii}. Bu durum tasarımların koruma şartlarını ağırlaştırmaktadır. Ortak özelliklere ağırlık verileceğinden dolayı, karşılaştırılan tasarımların farklılıkları dikkatten kaçabilecektir. Bu durum dikkate alınarak AB Hukukunda daha önce var olan bu kriter kaldırılmıştır^{xiv}. Mevcut düzenleme dikkate alındığında Türk Hukukunda tasarım koruması, AB Hukukundan daha ağır şartlara tabi tutulduğu görülmektedir. Yani AB’de tescil edilebilen bir tasarım, yenilik ve/veya ayırt edici nitelik özelliği taşımadığı gerekçesiyle Türkiye’de tescil edilemeyecektir.
- d) **Tasarımcının Tasarımı Geliştirmede Seçenek Özgürlüğü:** Bir ürünün teknik fonksiyonunu yerine getirebilmesi için ancak belirli bir şekilde tasarlanması zorunluysa, bu ürünün tasarımı hiç koruma görmez (m.10). Böyle bir tasarım korunursa, bir başkası o ürünü üretemeyecek, bu nedenle de o ürün üzerinde tasarım sahibi tekel elde edecektir. Oysa tasarım, ürünün görünümünü korur; kendisini değil. Ayırt edici nitelik incelemesi yapılırken söz konusu tasarımın, tasarımcının fikri çabası sonucu mu meydana geldiği yoksa o ürünün teknik olarak o şekilde tasarlanması gerektiğinden dolayı mı böyle bir tasarım ortaya çıktığı sorusu yanıtlanır. Başka bir deyişle, tasarımın özgün olup olmadığı, eğer özgünse bu özgünlüğün derecesi tespit edilir. Bir tasarım, tasarımı yapmada tasarımcıya ne kadar fazla seçenek sunuyorsa o kadar koruma kapsamı genişler (m.11).

Bir tasarımın yenilik ve ayırt edici nitelik özelliklerini taşıyıp taşımadığı, tescil için başvuru tarihindeki ve rüçhan talebi varsa bu tarihteki şartlar dikkate alınarak belirlenir. İki halde kamuya sunulan tasarımın yeniliği ve ayırt edici niteliği etkilenmez (m.8): a) Tasarım sahibi veya halefleri ya da bunların izniyle üçüncü bir kişi tarafından tasarımın, tescil için başvuru tarihinden önceki 12 ay (grace period) içinde veya rüçhan hakkı süresince kamuya sunulması. Kanun koyucu, 12 ay içinde tasarım sahibine, tasarımını pazarda denemesine ve tasarımın pazardaki başarısına göre, tescil ettirip ettirmeme kararını verme şansı tanımıştır ki, bu kural uygulamadaki ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte olduğundan dolayı yerinde bir düzenlemedir. b) Tasarım sahibi veya halefiyle olan ilişkiyi suistimal eden üçüncü kişilerce kamuya sunulması.

III. SONUÇ

Ürün ya da ürün parçasının görünümü şeklinde tanımlanabilecek olan tasarımların koruma görmesi için, yeni ve ayırt edici niteliğe birlikte sahip olması gerekir. Türk Hukukundaki konuya ilişkin düzenleme AB Hukukundan alınmış olmakla birlikte, AB Hukukunda daha sonraki tarihlerde yapılan değişiklikler sonucunda tasarım koruması için aranan şartlardaki düzey düşürülmüştür. O nedenle AB Hukukuna göre koruma şartlarını karşılayan bazı tasarımlar Türkiye’de tescil edilemeyebilecektir. Hukukumuzda, tasarımların koruma şartlarındaki düzeyi AB Hukukundaki düzeye düşürecek bir değişikliğe gidilmelidir. Bu bağlamda ayırt edici nitelik için aranan *belirgin farklılık* ile *farklılıklardan çok ortak özelliklerin değerlendirilmesi* kriterleri kaldırılmalıdır.

• Bu incelemede geçen madde numaraları 554 sayılı EndTasKHK’ya aittir.

•

** Bu çalışmada aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır. *AB*: Avrupa Birliği, *ALRC*: Australian Law Reform Commission, *ATRG*: Avrupa Topluluğu Resmi Gazetesi, *bkz*: Bakınız, *C*: Cilt, *Ed*: Edition, *EndTasKHK*: Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, *İÜHF*: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, *m*: Madde, *No*: Numara, *s*: Sayfa, *S*: Sayı, *WIPO*: World Intellectual Property Organisation (Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı), *YEM*: Yapı Merkezi.

ⁱ Bu konuda fazla bilgi için bkz. Ünal **TEKİNALP**, “Gümrük Birliğinin Türk Hukuku Üzerinde Etkileri”, İÜHF, C.LV, S.1-2 (1996), s.27-86.

ⁱⁱ RG., 27.6.1995, S.22326. Bu KHK, bundan böyle Kararname olarak anılacaktır.

ⁱⁱⁱ Yönerge Tasarısı için bkz. ATRG., 23.12.1993, No: C 345/14. Tüzük Tasarısı için bkz. ATRG., 31.1.1994, No: C 29/20. Tüzük tasarısı henüz yasalaşmamış olup bu yöndeki çalışmalar sürmektedir. Yönerge ise, 1998’de yürürlüğe girmiştir. Bkz. ATRG., 28.10.1998, No: L 289/28. Bu düzenlemeler bundan böyle Topluluk Yönergesi ve Topluluk Tüzük Tasarısı olarak anılacaktır.

^{iv} Cahit **SULUK**, Yedek Parça Tasarım Hakkının Korunması (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2000, s.19.

^v **ALRC**: Designs - Discussion Paper, Australia, August 1994, s.59.

^{vi} Önder **KÜÇÜKERMEN**: Endüstri Tasarımı-Endüstri İçin Ürün Tasarımında Yaratıcılık, YEM Yayınları, İstanbul 1996, s.33.

^{vii} William R. **CORNISH**: Intellectual Property, 3. Ed., Sweet & Maxwell, London 1999, s.488.

^{viii} Topluluk Yönergesi m.6.

^{ix} AB Hukukunda genel izlenimde farklılık yeterli olup, belirgin bir farklılığın (significantly different) olması gerekmemektedir. Bkz. Topluluk Yönergesi m.5; Topluluk Tüzük Tasarısı m.6.

^x Bilgilenmiş kullanıcı gözü, aynı zamanda Kararnamenin 11. Maddesinde düzenlenen tasarım hakkının koruma kapsamını belirlerken de kullanılır.

^{xi} Aynı yönde Ünal **TEKİNALP**, Fikri Mülkiyet Hukuku, Beta, İstanbul 1999, s.19.

^{xii} Saadet **ARIKAN**: “Türk Tasarım Kanunu Tasarısı”, Sınai Mülkiyetin Korunması ve Türkiye’deki Gelişmeler Hakkında Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı (WIPO) Sempozyumu, Ankara, 19-20 Haziran 1995, s.58.

^{xiii} Kararnamenin koruma kapsamını düzenleyen 11. maddesinde de bu kritere yer verilmiştir.

^{xiv} Bkz. Topluluk Yönergesi m.5.